

EĞİTİMDE PROGRAM GELİŞTİRMEYE SİSTEMATİK YAKLAŞIM

Prof. Dr. Fatma VARİŞ

XVIII. yüzyıl Avrupası yoğun metod tartışmalarına sahne olmuş, felsefe ve bilimsel düşünce akımları gerçeğe giden yol üzerinde fikir üretmişlerdir. Bilimde sonuca götüren yol olarak metod, kısa zamanda öğretimde verime götürececek yolları aramak üzere “didaktik” alanına da yansımıştır. Johann F. Herbart “1776-1841”, Koniksberg ve Gottingen üniversitelerinde, felsefe kürsüsünden ilk pedagoji derslerini vermiştir. Herbart’ın öğretilerini felsefe şemsiyesi altında verilen “öğretim metodları” dersleri olarak yorumlamak mümkündür. “Eğitimin amacını bireyin sosyal düzene uyumu” olarak betimleyen Herbart “*öğretim*” alanına formal aşamalar getirmiştir. Herbart’ın öğretim alanına getirdiği ilkeler, kısa zamanda Avrupa’yı sarmış ve 1892 yılında ABD de “Milli Herbart Derneği” kurulmuştur. Bu dernek te (10) yıl içinde, “1902” yılında, “Milli Eğitim Bilimleri Derneği” haline dönüşmüştür.

Ülkemizde de gerek üniversitelerin pedagoji “sonradan eğitim” kürsülerinde gerekse öğretmen eğitimi veren kurumlarda, bu güne değin, çeşitli ders adları altında “öğretim metodları” dersleri’nde “nasıl öğretilim?” sorusuna yanıt verilmeye çalışılmıştır. Oysa “nasıl öğretilim?” sorusundan önce ve sonra gelen sorular vardır. Bu sorulara birbiriyle bağlantılı olarak cevap aranması, eğitim programlarının çeşitli yapısal öğelerden oluşan bir bütün olarak ele alınması “eğitim programları” alanını bir disiplin ve meslek alanı olarak gerçekleştirmiştir.

Bu konuda Edward Thorndike’in deneysel katkılarına değinmek gerekir. Thorndike, geometri dersi gören öğrencilerle bu dersi görmeyenler arasında mantıksal sorunları çözme bakımından, latince dersi görenlerle görmeyenler arasında ingilizce kompozisyon yeteneği bakımından bir fark olmadığını açıklayınca, eğitim programlarına karşı geleneksel yaklaşım değişmiştir. Okulda öğrenilenlerin okul dışına transferi yönündeki sav üzerine eğitimeiler, okul öğrenimi ile toplum arasında ilişkiler arama çabasına girmişlerdir. Bir yetişkinin karşılaştığı sayısal sorunlarla,

okulda öğretilen aritmetik arasındaki tutarlık araştırılmıştır. Aynı tutarlık çeşitli disiplinler yönünden ele alınınca, programın, disiplinlerden oluşan bir yığma materyal değil fakat çağdaş yaşam üzerine yapılan ciddi ve deneysel incelemeler sonucunda, öğrencilere, etkin bir yaşam için kazandırılacak öğrenim yaşantılarının tümü olduğu belirlenmiştir. Böylece "eğitim programı" kavramı, bir ucunda toplumsal dinamizm, diğer ucunda öğrenci yaşantıları olan geniş bir çerçeve içinde ele alınmaya başlanmıştır. A.B.D.'de gelişen ve "eğitim programları ve öğretim" başlığı altında üniversitelerin ilgili fakültelerinde öğretim ve araştırma alanı olarak gerçekleşen bu disiplinin, 1950'lerden sonra Afrika, Avrupa ve Üzakdoğu üniversitelerinde de işlendiği görülmektedir.

Geleneksel, katı program anlayışından, çağ isterlerine uyarlı program yaklaşımına geçiş, eğitim programlarının sürekli biçimde uygulamada değerlendirilmesi ve geliştirilmesi gereğini doğurmuştur. Bu geliştirmede uygulanan süreçler öğretim kuramlarının da etkisinde sürekli olarak daha iyi ürün alma doğrultusunda değişmektedir. 1950'lerde çeşitli alanlarda başlayan ve 1960'lı yıllardan sonra geniş bir uygulama alanı bulan sistem yaklaşımı, eğitim programlarının geliştirilmesi alanında da kullanılmaktadır.

Eğitim amaçlarının gerçekleştirilmesi için, ele alınmasına yapısal boyutların ve süreçlerin birbiriyle ilişkili olarak program geliştirmede sistem yaklaşımı denmektedir. Kuşkusuz bu konudaki yaklaşımların bir kalıp oluşturduğundan söz edilemez. Eğitim programlarının plânlanmasında ve geliştirilmesinde farklı yaklaşımlar uygulanmaktadır. Programların geliştirilmesinde ise farklı yaklaşımların ortak olan boyutlarının analizi açısından farklılıklar göze çarpmaktadır.

1949 yılında R. Tyler, yayınladığı kitabında, program geliştirme'nin yapısal öğelerini aşağıdaki dört temel noktada toplamıştır:

- (i) Okulun hedeflediği eğitim amaçları,
- (ii) Bu amaçlara ulaştıracak eğitsel yaşantılar,
- (iii) Eğitsel yaşantıların düzenlenmesi,
- (iv) Eğitim amaçlarına ulaşıp ulaşılmadığının değerlendirilmesi, (Tyler 1949).

Bu gün dahi bu öğeler, bu konudaki çoğu öğretimin esasını oluşturmaktadır.

Evrimin geniş adımlarla izlenmesinde, Glazer'in öğretimde amaç-değerlendirme ilişkisini vurgulayan modüler program anlayışına rastlanmaktadır (Glazer 1972). Bu yaklaşımda değerlendirmenin amaçlara göre yapılmasına "kriter bağımlı ölçme" adı verilerek bu, program geliştirme sürecinin vazgeçilemez bir ilkesi olarak görülmüştür.

Tyler'in Öğretilerini izleyen Bloom, öğretim biçim ve niteliği ile zamanlamanın öğrenci ihtiyacına göre uyarlanması ve böylece, öğrencilerin çoğunluğunun tam öğrenme düzeyine varacaklarını, ve başlangıçta saptanan yetenek ile sonuçta gerçekleşen öğrenme düzeyi arasındaki korelasyon katsayısının sıfıra yaklaşacağını savlamıştır (Bloom 1968). Bloom'un program geliştirmeye en büyük katkısı ise amaçlara ilişkin yazdığı eserlerle sistematik amaç analizini getirmiş olmasıdır (Bloom 1954, 1964).

Bruner'in öğretim kuramı geliştirme çabası çerçevesinde kavram geliştirme, öğretim süreçleri, tutumlar ve motivasyon üzerinde durması (Bruner 1966), Piaget'in bilginin yapılaşması, sosyal etkileri üzerinde çalışması ve zihinsel süreçleri vurgulaması (piaget 1958), eğitim programlarının geliştirilmesi sürecini temellendirmiştir. Çalışmalarında öğrenme alanından yola çıkan ve kısa sürede çabasını öğretim yönüne oluklaştıran Gagne, programlara, amaçların gerçekleştirilmesi için öğrenci "neler bilmelidir ve neler yapmalıdır?" açısından bakmıştır; bu soruya yanıt olarak öğrenme/öğretme hiyerarşisi geliştiren Gagne, temel bilgi ve becerilerin belirlenmesi üzerinde çalışmış, öğretim paketinde yer alacak konuların saptanması için uygulanan bu tekniğe, "hiyerarşik analiz" tekniği adı verilmiştir (Gagne 1974).

Çalışmalar sürmekte ve modeller geliştirilmektedir.

Galton ve Moon (1983), bu modellerden birini aşağıda görüldüğü biçimde tasnif etmişlerdir:

1. Bilgi-Süreç Modelleri

(i) Düzenleme modeli,	Ausubel,	"Bilgi edinme ve ilişkiler kurma"
(ii) Kavram geliştirme	Bruner,	"Kavram geliştirme ve analiz"
(iii) Bilişsel gelişim,	Piaget X	"Zihinsel süreçlerin geliştirilmesi"—
(iv) Doğrudan öğretim,	Gagne X	"Davranış geliştirme"
(v) Özdenetim,	Skinner X	"Sosyal davranış ve/veya beceriler"

2. Lee ve Zeldin (1982) ise şu model kategorilerinin getirmiştir.

(i) Tümevarım yoluyla düşünme modeli,	Hilda Taba,	"Tüme varım düşünce yönünün geliştirilmesi"
(ii) Kuramsal incelemeye dayanan model,	R. Suchman,	"Akademik düşünce ve teori geliştirme"
(iii) Bilimsel inceleme	Schwab,	"Bir disiplinde araştırma sisteminin öğretimi"
(iv) Kavram geliştirme modeli,	Bruner,	"Kavram geliştirme ve analitik düşünce"
(v) Bilişsel gelişme,	Piaget, Sigel, Sullivan, Kohlberg,	"Zihinsel gelişme"
(vi) Bilgi düzenleme,	Ausubel,	"Bilginin ilişkiler yoluyla sistemleştirilmesi"
(vii) Bellek modeli,	Lorayne,	"Bellek kapasitesini geliştirme"

Yukarıda belirlenen modellerin geliştirilmesinde, genellikle, ortak ve temel olan güncel süreçlerin kategorik bir biçimde açıklanması, eğitim uygulamalarının sürdürüldüğü sosyal, ekonomik, kültürel ve politik koşullar çerçevesinde eklektik yaklaşıma ve yeni modellerin geliştirilmesine katkıda bulunabilecektir. Bu itibarla eğitim programlarının geliştirilmesine sistematik yaklaşımda izlenecek aşamalar aşağıda görüldüğü gibi sentezlenmiştir:

1. Eğitim politikasının uygulanmasında köprü rolünü oynayan programlarla ilgili –en geniş yorumuyla – *ihtiyaçların ve sorunların belirlenmesi*; programların uygulamada geliştirilmesiyle karşılanabilecek ihtiyaçların ve çözümlenecek sorunların öncelik sırasına koyulması. Söz konusudur.

2. *Öğrenci Analizi*: Öğrencinin çağ özellikleri ve geldiği sosyal ortam incelenir. Bu inceleme sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması için, programın uygulamada geliştirilmesi sırasında alınacak önlemler belirlenir. Elde var olan verilere göre öğrenciye uygulanacak ön testler hazırlanır.

3. *Sistematik Amaç Analizi*: Eğitim amaçlarının hiyerarşik analizi yapılır; Bu analizin bir ucunda milli eğitimin amaçları, diğer ucunda ise bilgi ve becerileri belirleyen davranışsal amaçlar yer alır. Bu amaçlar aynı zamanda başarı standartlarının göstergesidir.

4. *İçerik Analizi*: Öğrenci davranışlarının standartlarını gösteren amaçların gerçekleştirilmesi için başvurulacak içeriğin ve uğraşların lojik ve psikolojik analizi yapılır.

5. *Öğretim Stratejileri*: Öğrencinin giriş davranışlarını saptamaya dönük ön incelemeler yapılır ve araçlar geliştirilir. Öğrencinin uyarılma yolları belirlenir. Geliştirilecek davranışlar üzerinde öğrenciye bilgi verilir. Ders-içi ve ders-dışı etkinlikler plânlanır. Öğretimde izlenecek ilkelere ve uygulanacak yöntemler tayin edilir; öğretmenler için el kitapları hazırlanır.

6. *Değerlendirme*: Program geliştirmeye sistematik yaklaşımda en önemli boyutlardan biri de, geliştirmenin sürekliliğini sağlayacak olan değerlendirmenin plânlanmasıdır. Geliştirme sürecinde yapılacak değişiklikleri, daha iyi bir ürün için alınacak önlemleri belirlemek üzere yapılan biçimlendirici değerlendirme plânlanır ve uygulanır. 1960 yıllarında teknoloji ötesi toplumların uzay yarışına girmeleri ile başlayan "fen programları" hareketine büyük yatırımlar yapılırken eğitim araştırmacılarının geliştirdikleri bu, süreç-içinde- değerlendirme hareketi, program geliştirme sürecinin özüne yatkınlığı nedeniyle büyük kabul görmüştür. Bloom (1971) ve Kemp (1985) program geliştirmenin etkinliğinin, önceden plânlanan değerlendirme araçları ile, uygulama sırasında ve uygulamayı geliştirecek, sorunların çözümüne katkıda bulunacak biçimde sürekli değerlendirilmesi ve revizyonuyla gerçekleştirilebileceğini savunmuşlardır.

Sonuç değerlendirmede ise, uygulama sonunda programın başlıca amaçlarının ne derece gerçekleştiği tayin edilir. Buna göre, biçimlendirici değerlendirme, sürecin etkinliğinin ölçülmesini amaçlarken, sonuç değerlendirme ise programın etkinliğinin değerlendirilmesini amaçlamaktadır.

7. *Materyal Geliştirme*: Program geliştirilirken kullanılacak her nevi materyal ve araç önceden plânlanır ve bu materyal ve araçlar, biçimlendirici değerlendirme yoluyla etkili hale getirilir ve yenilenir.

8. *Zamanlama*: Öğretim etkinliklerinin verimi için vakit çizelgeleri ve plânlar yapılır.

9. *Sosyal Uğraşlar*: Bunlar, program geliştirme sürecini doğrudan veya dolaylı olarak besleyen destek uğraşlar olarak plânlanır.

10. *Maliyet/Etkinlik Analizi*: Programın sonunda öğrencilerin erişmesini beklediğimiz standart davranışların gerçekleşme durumunu, verimini ölçmek üzere bir alt sistem oluşturulur. (Pring, 1983).

11. *Geliştirme Programlarının Yenilenmesi*: Yukarıda verilen etapların herbiri kendi içinde ayrıntılı olarak analiz edilebilir. Bu takdirde çeşitli alt sistemler oluşacaktır.

Program geliştirmeye sistemik yaklaşım çok kısa süreli modüler programlarda uygulanabileceği gibi büyük reform ve yenileşme projelerinde de uygulanabilir. Birinci durumda plânlamayı, uygulamayı ve değerlendirmeyi öğretmen yapmaktadır. Daha büyük projelerde ise ekipler, eğitim sistemini ve bu sistemin toplumun çeşitli olgularıyla ilişkilerini analiz ederler; yapılması gereken değişiklikleri kategoriler halinde belirlerler. Sürekli olarak izlenmesi, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi söz konusu olan bu gibi çalışmalarda, mümkün mertebe az harcama ile eğitim sistemine etkinlik getirilmesi amaçlanır.

KAYNAKLAR

- Bloom, B., *Learning For Mastery*, Evaluation Committee, UCLA, California. 1972,
- Bloom, B., *Taxonomy of Educational Objectives ; The classification of educational Goals*, Handbook I, *Cognitive Domain*, David McKey co., 1956.
- Bloom, B., etal, *Taxonomy of Educational Objectives ; The Classification of Educational Goals*, Handbook II, *Affective Domain*, D. McKey Co., 1964.
- Bloom, B., etal, *Handbook on Formative and Summative Evaluation of Student Learning*, Newyork, McGraw Hill Book Co., 1971.
- Bruner, J., *Towards a Theory of Instruction*, Mass., Harvard Univ. Press 1964.
- Gagne, R.M., *Essentials of Learning for Instruction*, N.Y., The Dryden Press, 1974.
- Galton, Moon, B., *Changing Schools, Changing Curriculum*, London, Harper and Bross, 1983.
- Glazer, R., Relnick, L.B., *Instructional Psychology*, An., Review of Psycholog 1972, 29, 207-276.
- Kemp, J. E., *The Instructional Design Process*, N.Y., Harpersans Row, 1985.
- Lee, Zeldin, *Planning in the Curriculum*, London, O.U., 1982.
- Piaget, J, and İnhelder, *The Growth of Logical Thinking from Childhood to Adolescence*, London, R. Kegan Paul, 1958.
- Pring, R., *Theory And Practice of Curriculum Studies*, London, Routledge and Paul, 1983, P. 251-261.
- Tyler, R., *Basic Principles of Curriculum and Instruction*, Chicago: Univ. of Chicago, Press 1949.